

Een expl van ge

Een ontploffing op Cuba zaterdag 27 december vorig jaar was even wereldnieuws. Er vielen geen gewonden, zoals enkele dagen daarvoor op Eerste Kerstdag, toen in de oude binnenstad van Havana een voormalig bejaardentehuis instortte. De ramp wierp een smet op de vreugde over de eerste vrije dag met de Kerst sinds 1958. Evenmin ging het om een aanslag tegen het bewind van Fidel Castro, zoals in september verleden jaar, toen de zevende aanslag in drie maanden op toeristische doelen het leven van een Italiaan kostte. De opschudding ontstond omdat het doelwit een kerk was: de Iglesia de la Merced, een kerk uit 1799. Kardinaal Jaime Ortega wees de theorie waar alle oren op gespitst waren van de hand: dat de ploff te maken had met het aanstaande bezoek van paus Johannes Paulus II. Het vuurwerk moet nog komen, sprak de kardinaal een maand daarvoor, toen de spanning er goed inzat: 'De komst van de paus zal een ware explosie van geloof veroorzaken'.

Greep kwijt

1998 Belooft een bijzonder jaar te worden voor Cuba. Precies honderd jaar geleden bevocht vrijheidsstrijder José Martí met succes de Cubaanse onafhankelijkheid op Spanje. Maar voorlopig staat alles in het teken van dé gebeurtenis van het jaar. Van 21 tot 25 januari zal Karol Wojtyła, paus Johannes Paulus II, Cuba bezoeken. Het Caribische eiland is het laatste Latijns-Amerikaanse land dat de paus nog niet heeft bezocht. Voor het eerst sinds de Cubaanse revolutie van 1959 gaat een hoogwaardigheidsbekleder van het Vaticaan de Cubaanse grond kussen. Het zal Wojtyła – bekend marxistenhater en een sleutelfiguur in de val van het communisme in zijn eigen Polen en de rest van het Oostblok – niet meevalfen. De Cubaanse autoriteiten doen er alles aan om het bezoek vlekkeloos te laten verlopen. Een mislukking als in 1983, toen de paus in het sandinistische Nicaragua werd uitgefloten, zal de 76-jarige misschien wel niet overleven. Dat het zover zal komen, lijkt twijfelachtig. Het geloof beleeft een revival op Cuba. Fidel Castro maakt nog de meeste kans om uitgejouwd te worden. 'Fidel is de greep op het volk kwijt', zegt de Nederlandse pater

Fotos: RBB

Voor het eerst sinds de Cubaanse revolutie van 1959 komt de paus naar Cuba. Fidel Castro houdt zijn onderdanen er in een ijzeren greep, maar het geloof in de Revolutie taant. De aanhang van de kerk groeit. De angst is groot dat het volk voor Johannes Paulus zal juichen en Fidel zal uitjouwen. Zal de paus het historisch-materialisme overwinnen?

osie loof

Theo Beusink, die Cuba in 1996 bezocht, 'en de kerk kan de toestroom van mensen nauwelijks aan'. Voor de gemiddelde Cubaan heeft het marxisme afgedaan. Men richt zijn hoop op de kerk. De oudjes danken de hemel voor de komst van Gods hoogste gezant op aarde.

Het 'wonder', zoals Fidel Castro het noemde, geschiedde in november 1996. Na zijn optreden op de FAO-voedseltop in Rome werd de Cubaanse machthebber persoonlijk door de paus op het Vaticaan ontvangen. De laatste wereldleider van dergelijk formaat die Johannes Paulus II over de vloer had, was Michael Gorbatsjov. Toevallig was de voormalige voorman van de Sovjet-Unie vlak voor Castro weer bij de paus. Gorbatsjov haalde de herinnering aan zijn eerste bezoek in 1989 op en verwees naar de dramatische omwentelingen in het Oostblok die erop volgden. Castro kreeg een rondleiding door het Vaticaan, liet zich in de Sixtijnse kapel uitgebreid fotograferen onder Michelangelo's *Laatste Oordeel* en verpoosde vervolgens in de privé-bibliotheek van de paus. Na jaren van stille diplomatie formuleerde hij er de officiële uitnodiging voor een tegenbezoek. Castro's bezoek en de uitnodiging betekenden een hoogtepunt in de nogal kille relaties tussen het Vaticaan en Cuba, die in de afgelopen jaren stilaan waren verbeterd. Sinds 1994 beschikt Cuba in de persoon van mgr. Ortega over een kardinaal. In 1996 accepteerde Cuba een missie van een pauselijk gezant, die de Cubaanse kerk toesprak op de tweede Nationale Cubaanse Kerkelijke Ontmoeting. Vorig jaar trof Joaquín Navarro Valls, persvoorlichter van het Vaticaan en belast met de voorbereiding van het pausbezoek, een 'oprechte geest van samenwerking'. 'De paus', zegt kardinaal Ortega, 'zal hoop zaaien in de harten van alle Cubanen'.

Nachtmerrie

Hoop is wat de gemiddelde Cubaan rest om de dagelijkse misère te lijf te kunnen. Het wegvallen van de miljardensteun uit de Sovjet-Unie en van de handelscontacten met het Oostblok betekende het einde van de socialistische droom. De Cubaan werd wakker in een nachtmerrie die *periodo especial* (speciale periode) heet

te. Van 1989 tot 1993 viel het bruto nationaal product met vijftig procent terug, de export met zeventig procent en de import met vijfenzeventig procent. Op alles wat dreef grepen dertigduizend Cubaanse *balseros* in de zomer van 1994 hun kans om aan de wanhoop te ontsnappen. Het was de grootste uittocht sinds 1980 toen honderdduizend Cubanen hun eiland ontvluchtten. Met het huidige maandelijke bonnenboekje kun je tien dagen vooruit. Er is tekort aan alles, voedsel, water, licht, brandstof. Scholing en gezondheidszorg blijven gratis, maar de schappen van de apotheken zijn leeg en er is geen papier om op te schrijven. De openingen naar de vrije markt die Castro schoorvoetend toeliet, hebben de nood weinig kunnen verlichten. Privatiseringen, zoals van onrendabele staatsboerderijen, veroorzaakten werkeloosheid. Je kunt een restaurant openen of een taxi rijden, maar hoge belastingen en vele restricties temperden het aanvankelijke enthousiasme over vrij ondernemerschap. Aanvullende basisbehoeften zijn te verkrijgen op de markt, maar de prijzen zijn er hoog. Sinds 1993 staan de deuren van dollarwinkels ook voor Cubanen open. Daar is alles te koop, maar voor een gloeilamp ben je al gauw een maandsalaris kwijt. De staat heeft het meeste baat gehad bij buitenlandse investeringen. Canadezen, Zuid-Afrikanen en Australiërs bieden op Cubaanse mijnconcessies. Hotelcomplexen schieten dankzij Spaans geld uit de grond. In 1996 trokken bijna achthonderdduizend toeristen naar de witte stranden van Varadero of nipten aan een glaasje mojito in Hemingway's favoriete kroeg in Oud-Havana. Vanaf 1994 werden mooie economische groei cijfers behaald, hoewel 1997 vanwege een

'Fidel is de greep op het volk kwijt en de kerk kan de toestroom van mensen nauwelijks aan'

tegenvallende suikeroogst – Cuba's belangrijkste exportproduct – minder rooskleurig oogt dan de jaren ervoor. De nieuwe dollars spekken echter voornamelijk de staatskas. Er zijn nog weinig borden mee gevuld.

Met zijn 'import van kapitalisme om het socialisme te redden' neigt Fidel Castro naar China en Vietnam, waar de regeringen de economie openden zonder de politieke controle uit handen te geven. Cubaanse beleidsmakers vinden het Aziatische model voor hun land echter nog te ver gaan. Op het vijfde congres van de Communistische Partij in oktober vorig jaar was het *politics as usual*. Castro veraste enkel door zijn fitheid. Zijn speech

van zeven uur was een van de langste ooit. Van politieke hervormingen geen sprake. Fidel bereed zijn stokpaardjes *socialismo o muerto* (socialisme of de dood) en dood aan de imperialistische vijand, wiens vermaledijde handelsembargo zoals gebruikelijk de schuld van alle Cubaanse ellende kreeg toegewezen.

Het meer dan dertig jaar oude embargo begon pas na het wegvallen van de steun uit de Sovjet-Unie pijn te doen. Vooral de verscherping van de handelsbeperkingen onder de Helms/Burton wet deden zich gevoelen. Sindsdien weet de Cubaanse regering zich gesteund door de internationale gemeenschap. Al enkele jaren achtereenvolgend hebben de Verenigde Naties de Amerikaanse politiek veroordeeld. Het Vaticaan heeft zich meermaals uitgesproken tegen de handelsbeperkingen. Algemeen wordt aangenomen dat een pauselijke veroordeling van het embargo dé reden is waarom Fidel Johannes Paulus II uitgenodigd heeft. Ook de Europese Unie is tegen de boycot gekant, zij het onder voorwaarden. Europa liet Cuba weten een kritische dialoog aan te willen gaan. De Cubaanse regering wordt gemaand de mensenrechtensituatie te verbeteren en aangespoord om te werken aan democratische ontwikkelingen. Wie zijn oor bij kritische waarnemers te luisteren legt, hoort opzienbarende geluiden. In een redactioneel stuk van de Spaanse krant *El País* schrijft Ignacio Sotelo: 'Het embargo is het enige argument dat het bewind heeft om de tragische situatie (op Cuba) voor het thuisfront en de buitenwacht te rechtvaardigen'. Mensenrechtenorganisaties die het Vaticaan in november 1997 aandeden, lieten weten dat de Cubaanse bevolking de meeste schade ondervindt van het 'auto-embargo' van de Cubaanse staat. 'Het embargo is het enige dat Fidel Castro aan de macht houdt', schrijft Dariel Alarcón, een Cubaanse oud-strijder en naaste medewerker van Castro, die in 1995 naar Frankrijk vluchtte en zijn memoires op papier zette. *Herinneringen van een Cubaanse soldaat* biedt een ontluisterende kijk op de verrotting van de Revolutie, die cynisme, corruptie en bedrog aaneenrijgt om te overleven. Alarcón, een van de drie overlevenden van de mislukte guerrilla van Che Guevara in Bolivia, sluit zich aan bij de theorie als zou Fidel Castro 'El Che' bewust hebben laten vallen. Met zijn dood in 1967 al gevolg. Het zou de massale herdenking van Che's dertigjarige sterfdag verleden jaar oktober en zijn praktische heiligverklaring door Fidel Castro in een zeer bedenkelijk daglicht stellen.

Apartheid

In 1967 brandde het revolutionaire vuur nog over grote delen van Cuba. Velen gingen de ogen pas in 1989 open. Generaal Ochoa, een zwaar gedecoreerde held van de revolutie, werd na een showproces wegens drugs- en juwelensmokkel ter dood veroordeeld. Dat Fidel, zonder wie er in Cuba niets gebeurt, van de malversaties geen weet had, ging er bij weinigen in. Een generaal was ter slachtbank geleid om des Leiders eigen betrokkenheid

HN

**op proef:
8 weken
voor f 15,-**

Wie deze bon opstuurt
ontvangt HN acht weken
lang voor een geringe
prijs.

Een proefabonnement op
HN kost slechts 15 gulden.
Daarna beslist u of u
abonnee wordt.

**HN-magazine
VOOR DE VERANDERING**

Stuur mij vrijblijvend acht
weken HN voor f 15,-.

Naam : .....

Straat : .....

Code : .....

Plaats: .....

**Bon sturen naar
Antwoordnummer 84016
2508 VB Den Haag**

(in open envelop, geen postzegel)

**Of bel:
06-022.42.22**

bij grootschalige smokkelpraktijken van het Cubaanse bewind te verdoezelen. Zo luidde het oordeel van een meerderheid van de bevolking. Een bevolking die in de jaren negentig uitgehongerd werd omwille van de redding van het socialisme, maar toezag hoe Castro en de zijnen kreeft aten en cognac dronken. En hoe Cuba's klassenloze samenleving 'apartheid' voortbracht: je hebt dollars - de elite - of je hebt ze niet - de gewone mensen. Dieper misschien nog dan de dagelijkse ellende wordt de Cubaan geraakt door het verraad van de Revolutie door de Revolutie zelf. Toch schrijft Dariel Alarcón: 'Als ik het over kon doen, zou ik weer voor een revolutie strijden'. De idealen van sociale rechtvaardigheid staan overeind, maar de verwording ervan onder Fidel Castro ontgaat geen mens. Daar kunnen geen zeven uur durende speeches tegenop. Meer dan in charisma schuilt Fidels macht dan ook in een rigoreuze staatscontrole. De staatsveiligheidsdienst heeft letterlijk op elke straathoek ogen en oren en dwingt de burgers tot conformiteit aan het systeem.

'We zijn een volk van gijzelaars', verklaarde dissident Oswalda Payá aan een delegatie van Pax Christi die Cuba twee jaar geleden bezocht. Ondanks repressie en naar schatting tweeduizend politieke gevangenen op het eiland, neemt de oppositie tegen het bewind van Castro toe, Payá is voorzitter van een christelijke beweging die de aanzet gaf tot Concilio Cubano, een forum van meer dan honderd dissidente groepen van zeer uiteenlopende aard, die de regering vraagt om een vreedzame overgang naar democratie. Ook de katholieke kerk heeft haar onvrede kenbaar gemaakt. In 1993 spraken de bisschoppen zich publiekelijk uit voor sociale en economische verandering in het land en verlangden het einde van het machtsmonopolie van de staat. Castro was furieus en beschuldigde de kerk van contra-revolutionair handelen, Het volk daarentegen voelde zich gesteund. De kerk sprak uit wat iedereen dacht en heeft sindsdien veel aan geloofwaardigheid gewonnen. Toen de paus Fidels uitnodiging had aangenomen, schreef *Caribbean and Central America Report*: 'De kerk speelt nu een sleutelrol in het debat over Cuba's politieke toekomst'.

Vervolgde kerk

Het voorlopige hoogtepunt van de warme verhouding tussen kerk en staat werd op Eerste Kerstdag 1997 bereikt. Voor het eerst sinds de Revolutie gaf Fidel de Cubanen vrijaf. Tekenend is ook het stijgend aantal geestelijken. Van de zeventienhonderd die er in 1959 op Cuba waren, bleven er in 1988 slechts 225 over. In de laatste jaren echter werden er meer dan honderd priesters en nonnen toegelaten op Cuba. Organisaties als Caritas of Pastors of Peace krijgen meer speelruimte om hun hulpprogramma's uit te voeren. Toen Fidel Castro aan de macht kwam, verklaarde hij Cuba tot een atheïstische staat.

In gesprekken met de Braziliaanse bevrijdingstheoloog Frei Betto verklaarde Castro in te stemmen met het principe

van de bevrijdingstheologie als zou er tussen christendom en communisme geen tegenstelling bestaan. Zijn sympathie ging uit naar de kerk van het volk, zoals in het Chili van Allende en het Nicaragua van de Sandinisten. Alleen op Cuba lag het anders, legde Castro aan Betto uit. In 1959 was de kerk een trouwe bondgenoot van de heersende klassen. De klassenloze staat die Castro voor ogen had, moest niet alleen de elite eruit werken, maar ook de kerk. De religieuze feesten werden verboden, christenen konden geen

'Niet de Nieuwe Mens van de marxisten, maar Jezus Christus is de modelmens'

lid worden van de Partij en dus geen maatschappelijke functies bekleden. Het onderwijs, grotendeels in handen van kerkelijke ordes, werd genationaliseerd en het werd de geestelijkheid verboden zich te verstaan met de media.

Miguel Angel Loredo vertelt over de vervolging van staatsonvriendelijke geestelijken. In 1960 kreeg deze franciscaan dertig jaar gevangenisstraf wegens het verlenen van onderdak aan een politiek vluchteling. Sinds hij Cuba in 1987 kon verlaten, zet Loredo zich in voor de mensenrechtensituatie in zijn land. Op uitnodiging van mensenrechtenorganisaties was hij in november vorig jaar in Rome. 'Marteling', vertelde Loredo aan de Italiaanse pers, 'heeft altijd bestaan en wordt nog steeds toegepast'. Over het pausbezoek liet hij zich positief uit. Door de komst van de paus zullen mensenrechtenschendingen in binnen- en buitenland in de schijnwerpers staan. Niet dat Fidel Castro daar veel oren naar zal hebben. 'Castro wil enkel aan de macht blijven, ook al moet hij daarvoor steun zoeken bij het Vaticaan'.

Volgens een recent onderzoek van de Cubaanse overheid zegt vijfentachtig procent van de Cubanen gelovig te zijn. Ongeveer de helft daarvan is katholiek. Voor het overige zoekt men zijn heil bij protestantse gemeenschappen, waarvan er op Cuba negenenvijftig bestaan: onder andere doopsgezinden, presbyterianen, methodisten en pinkstergroepen. De ahang van zowel de protestantse als de katholieke kerk groeit. Ook veel jongeren voelen zich aangetrokken tot het geloof. Uit de mond van een presbyteriaanse tekende Pax Christi de volgende uitleg op: 'Jongeren zijn opgegroeid in een atheïstische samenleving en gaan op zoek naar spiritualiteit. In tegenstelling tot in Europa betekent geloven hier rebels zijn. Het is een uiting van non-conformisme.'

Het aantal kerkgangers neemt toe sinds het begin van de jaren tachtig. In 1994 werden er vijf maal zoveel kinderen gedoopt als in 1979. Binnen de geleerden

Kardinaal Jaime Ortega: 'De komst van de paus zal een ware explosie van geloof veroorzaken'

van de kerk begroet men deze ontwikkelingen met tevredenheid, evenals de verbeterde verhouding met de staat, waardoor er meer ruimte is geschapen voor vrije geloofsuiting. Na een grondwetswijziging kunnen christenen weer lid worden van de Communistische Partij en sinds het vierde Partijcongres van 1991 heet Cuba geen atheïstische, maar een seculiere staat.

'De bevolking werd uitgehongerd voor het socialisme, terwijl Castro en de zijnen kreeft aten en cognac dronken'

Het blijft voorzichtig manoeuvreren, maar de kerk heeft moed gevat. In augustus vorig jaar kondigde kardinaal Ortega aan dat het bezoek van de paus 'politieke dimensies' zal hebben en dat de paus de houding van de Cubanen 'sterk zal veranderen'. Een jaar eerder, ter gelegenheid van de tweede Nationale Cubaanse Kerkelijke Ontmoeting, had Ortega zich uitgesproken tegen het Cubaanse model, waarbinnen 'het atheïsme een soort van officiële religie' was. Omzichtig verhaalde de kardinaal van het mislukken van het marxistische streven om de maatschappij te transformeren. Niet de Nieuwe Mens van de marxisten, maar Jezus Christus is de modelmens. 'Gisteren, vandaag en altijd', zoals het motto van de Ontmoeting luidde. Hetzelfde credo bezigt ook het Vaticaan met het oog op de grootschalige herdenking van de geboorte van Jezus in het jaar 2000. Naar aanleiding van de Nationale Ont-

moeting stuurde de paus een boodschap aan de Cubaanse geestelijkheid. Hierin verwijst hij naar de omwenteling van 1989 en de val van het communistische systeem. Wie wil, kan tussen de regels lezen dat Johannes Paulus ook op Cuba wil bijdragen aan de ondergang van wat hij noemt 'de etappe van het atheïsme'.

Castro bidt

Tegen *de Volkskrant* zei Dariel Alarcón dat Castro doodsbenauwd is voor de paus: 'Hij bidt elke dag dat Johannes Paulus II ziek wordt of sterft, zodat hij niet kan komen'. Het hele afgelopen jaar zijn er moeizame onderhandelingen gevoerd over het te volgen protocol. Castro is vooral gebaat bij een wervelende Cubaanse show en een pauselijke veroordeling van het embargo. Alarcón verwacht dat de staatsveiligheidsdienst in hoogste staat van paraatheid zal zijn om het volk ervan te weerhouden de aanwezigheid van Karol Wojtyła en duizenden vertegenwoordigers van de buitenlandse pers aan te grijpen om voor vrijheid en democratie te demonstreren. En misschien wel de paus toe te juichen in plaats van Fidel. Geruchten te over. Fidel zou geëist hebben om telkens wanneer de paus verschijnt naast hem te staan. De regering zou geen hand uitsteken om gelovigen naar Havana te vervoeren. Alle reservisten van het leger zouden zijn opgeroepen om het Plein van de Revolutie te vullen tijdens de pauselijke mis op 25 januari. Het Cubaanse bewind is beducht voor de bedoelingen van de paus. Wil hij gevangnissen bezoeken? Zal hij met dissidenten om de tafel gaan? Onduidelijkheid bestaat er over de televisie-uitzending van het bezoek. Zal de staatstelevisie knippen en alleen die delen uitzenden waarin Fidel en Karol broederlijk naast elkaar staan? 'Johannes Paulus II zal het embargo veroordelen, maar ook over mensenrechtenschendingen praten', zegt Miguel Angel Loredó, die niet zou opkijken van een

Met de nieuwe dollars zijn nog weinig borden gevuld

verrassing. Tegen de wensen van de Cubaanse regering in blijft de inhoud van de pauselijke mis geheim. Naar verluidt werkt Karol Wojtyła in eigen persoon aan de tekst. Of het vuurwerk wordt, zal over enkele dagen bekend zijn.

Bekend is inmiddels dat vuurwerk de aanleiding was voor de paniek op de zeventwintigste december. Een Mexicaanse toerist en een Cubaanse vriend staken in de smalle straatjes van de oude binnenstad een vuurpijl af, die ontplofte tegen de wand van de Iglesia de la Merced. Binnenlandse Zaken meldt dat de onverlaten 'ter beschikking gesteld zijn van de geëigende instanties'. Dat zal Johannes Paulus, ook al ontploft Cuba van geloof, niet overkomen.

Maarten Roest